

Концепт ЗАГАДОК та їх омовлення

Тексти вивчаються у руслі агностичних, конструктивних, комунікативних і навчальних параметрів. Різноманітність текстів проявляється в наявності атрибутів – *великих і малих форм, інформативних і неінформативних, емоційних і неемоційних, усних і письмових, вербальних і невербальних*. Текст як елемент культури виступає важливим інгредієнтом конвенційних канонів і традицій. Як об'єкт літератури текст корелює із грою за змістом, з ритуалом – за формою. У текстах репрезентуються реальні та ірреальні події, зберігаються традиції минулого, у домислах і фантазіях створюються нові картини світу. Опозиції дане :: нове, відоме: невідоме, важливе :: неважливе, тривіальне :: нетривіальне, серйозне :: несерйозне по-різному матеріалізуються в текстах. Типові тексти на відміну від нетипових характеризуються наявністю логічної зв'язності, ригористичної форми і структурно-композиційної даності. У нетипових текстах формальні зв'язки превалюють над змістовними, у них не реалізуються такі категорії, як: заголовок, сюжет, зачин, кінцівка. Тексти з невідзначеними категоріями (прислів'я, загадки, висловлювання) розміщуються в антологіях за тематичним принципом [7].

Усе аномальне сприймається на фоні певного стандарту, норми. Нормою художнього тексту (ХТ) є наявність фабули, образної системи та специфічної композиції. Ідейно-образна система ХТ реалізується у його змісті, якому підпорядковані поверхнева структура та композиція.

Серед текстів виділяються художні та нехудожні, типові та нетипові, тексти-артефакти та мента-тексти. Розмаїтість текстів обумовлюється просторовою позицією, з якої автор спостерігає і коментує факти. Спільною рисою для всіх текстів є наявність семіозису – адресанта, самого тексту та адресата. Бажання реалізувати прагматичні інтенції примушує мовця бути особливо уважним до матеріалізації думок. Автор тексту стимулює читача (слухача) до розумових операцій, створює основу для референційного акту, встановлює відповідність з екстралінгвістичною дійсністю. Соціальний та лінгвістичний досвіди допомагають реципієнту розпізнати референта і осмислити те, що подається у тексті. Важливу роль при побудові текстів відіграє адекватне співвідношення теми і реми, пресупозиції і фокуса. Навмисне порушення відношень зазначених категорій, некоректне вживання вербалізаторів залишає сліди на характері текстів, на їх стандартності або типовості. Текст відзначається структурною, композиційною та семантичною єдністю. До основних належать категорії інформативності, зв'язності та повторюваності. Текст – це острівець організованої, впорядкованої комунікації. Наявність основних категорій тексту об'єктивує дійову силу термінів “стандартний” або “типовий”. Відсутність певних категорій обумовлює віднесення текстів до нестандартних або нетипових. До типових

текстів належать завершені інформативні тексти – функціонально орієнтовані, структурно-змістовні, прагматико-комунікативні, відкриті до осмислення, дискретні за формою та змістом. Кожній групі текстів притаманні певні прерогативи. Так, для художнього тексту показовою є реалізація естетичної функції, а для наукових текстів – когнітивної. Інформативність – облігаторна категорія як для художніх, так і для наукових текстів. Тексти реалізують фактуальну або концептуальну інформацію, причому концептуальна інформація переважно належить художнім текстам [7].

У парадигмі текстових одиниць виокремлюються “малі форми”, які мають гетерогенну низку позначень: рос. *малые формы, малый жанр*, англ. *small genre, little stories, tall talks, nonsense, funny stories, etc.* У термінопозначеннях реалізуються атрибути *реальні, нереальні, серйозні, несерйозні, усні, писемні, практичні, непрактичні, логічні, алогічні*. Форма та зміст малих текстів детермінується дією стилевих та жанрових чинників. Пор.: лимерики, анекдоти, примовки, прислів'я, математичні задачі, юридичні кодекси, тощо. Спільні риси зазначених текстів простежуються в їх обсягових характеристиках (малі форми), у лінійному представленні (сукцесивність), на ризоматичних вертикалях (у ситуативній релевантності), в посиланнях на досвід (соціальний і лінгвістичний), у трансполяції на майбутнє буття, дії та преференції. Малі тексти виокремлюються своїми призначеннями: фактичне :: інформативне, практичне:: непрактичне, банальне :: вагоме, семантичне :: асемантичне, комунікативне :: некомунікативне, пізнавальне :: емоційне і т.д.

Загадки – це семіотичні знаки специфічної синтактики, семантики та прагматики [1; 2]. Вони реалізують питальність вербальними та невербальними засобами за допомогою слів та просодики. Нетиповість є прозорою у подачі блоків теми та реми, їх реверсії. Тема імплікується, залежить від пошуків з боку адресатів, їх креативного менталітету. Блок реми подається у пролонгованій формі, у препозиції до імплікованої теми, яка знаходиться за межами першої частини загадки. У цих текстах відсутні заголовки, фабула, наявна реверсія базових блоків. Невеликі за розміром загадки та курйозні, каверзні питання тяжіють до стилістичних маркерів емоційності, експресивності та еволютивності. За формою загадки – це комунікативні одиниці, за значенням – вони актуалізують сему питальності, за прагматикою – це креативний пошук імплікованої теми. Поверхнева та глибинна структури загадок інтегрують та категоризують певний концепт. Перерозподіл тривіальне:: нове об'єктивує статус загадок як реверсивів. Фокус загадки детермінується інтенціями адресанта, його зацікавленістю у денотаті пошуку. Адресат не є автором питання, але він комплементує діалог, включається в словесну гру, веде її за правилами, знімає ситуативну енігматичність, використовуючи при цьому соціальний та індивідуальний досвіди.

Загадки – найяскравіші, найбільш характерні зразки народної творчості, які засвідчують різноманітність тематичних парадигм, багатство форм поетичного вислову та фразеологічне розмаїття. Загадки позначені

давністю походження, приналежністю до художнього жанру, специфікою поверхневої та глибинної структури. У стислій завуальованій формі, нарочно прихованій, ці мудрі сентенції–запитання зображають феномени на основі дескрипції певної близької або віддаленої спорідненості, подібності (ледве вловимої або далекої). Загадки, що дійшли до нас, є творчістю пізнього походження, але їх корпус відкритий до сьогоденного утворення за діючими та традиційно успадкованими моделями конструювання [2]. Актуальність загадок об'єктивується їх онтологічним буттям, функціонуванням як засобів кмітливості, розваги, випробування розумових здібностей, мудрості, зрілості, здатності людини орієнтуватися у природному оточенні [1; 2]. Повсякденний життєвий досвід закріплюється у загадках з давніх-давен, вони зберігають свою первісну функцію як атрибута соціалізації людини [4; 5].

Загадки як засіб стимулювання уваги в когнітивному процесі зберігають виховну функцію, змінюючи свої форми буття та зосереджуючись на фокусах “Що? Де? Коли?” Дескрипції денотатів у нетипових текстах позначені яскравістю, конкретністю, а це препарує адекватні відгадки [3]. Елементи словесної гри є захоплюючим компонентом загадок. Запамятовуванню сприяє поетична римована форма, яка є відголосом минулого дописемного, поетичного буття мови. Загадки – це здобутки трудової діяльності, народного досвіду та поетичного витвору, що не могло не позначитись на художній формі витвору. Загадки належать до вторинної дериваційної когнітивної зони. Їх поява препарується облігаторним досвідом порівнювати, аналізувати та абстрагувати. Загадки в основному базуються на метафорі, мають форми запитання (графічного або еліптованого), шаради, головоломки. Пор.: *Без дров, без вогня, а світить та гріє щодня. (Сонце); Хто ходить по миру без ніг, без торби. (Місяць)*. І.Франко вважав, що загадки про будову всесвіту є найдавнішими за походженням. Нові теми та форми об'єктивуються розвитком цивілізації, здобутками людської діяльності. У загадках знаходять вияв спостереження над природою, тваринним та рослинним світом. Пор.: *Чорна корова всіх людей поборола, а білий віл всіх людей підвів. (Ніч і день); Хто найраніше встає? (Півень); Повна діжка жита п'ятачком накрита (Маківка)* [6].

Нарочите ускладнення референта здійснюється шляхом використання омонімів, що загострюють креативну увагу пошукача відповіді. Пор.: *Від чого качка пливе? (Від берега); Від чого ворона чорна? (Від хвоста до дзьоба); За чим у козака шабля? (За паском)*.

Відгадування цих енігматичних вкраплень – своєрідний поєдинок у ментальному бутті персонажів. Загадки виникають у різних доменах, інколи мають характер анаграм. Пор.: *Яка річка складається з префікса і числівника? (При-п'ять); Який півострів скаржить на свою величину? (Я-мал) Яке місто літає? (Орел); Я з переду і ззаду, посередині – порода коня, разом буде назва країни. (Я-поні-я)*. Специфіка загадок – конкретність теми, лаконізм, конденсованість думки, стійкість традиції, усталеність образності.

Безпосереднє схрещення притаманне загадкам (а) та прислів'ям (б).

Пор.:

а) *У вогні не горить, у воді не тоне.*

Кого лихо красить?

б) *Правда і в вогні не горить, і в воді не тоне.*

Лише рака лихо красить.

Близькість цих жанрів зумовлюється спільним походження та взаємовпливом [4]. Деякі вчені вважають, що загадка виникла раніше за приказку з огляду на позначення останньою результатів пошуків та досвіду. Але взаємопроникнення змісту і форми цих жанрів, їх тяжіння до народної поезії не викликає сумніву [3]. Загадування та відгадування як перевірка менталітету має місце в казках (епічному жанрі великої форми), піснях, весільних обрядах (порівняй мову сватів про порошу і куницю) та дипломатичних дискурсах.

В ословленні загадок чільне місце посідають такі стилістичні засоби як: метафора, метонімія, оксиморон. Вторинне конструювання загадок (деривація від первинних умозаключень та від здобутого досвіду), стилістичне навантаження об'єктивує статус декора, їх поліаспектного, полімодального та поліфункціонального буття.

Розкрити теми, що препаруються в рематичному блоці загадки, допомагає також механізм послідовного виключення окремого із загального типу. *Круглий, та не місяць. Зелена, та не дїброва. З хвостом, та не миша (Кавун); Білий, а не сніг, твердий, а не камінь, солодкий, а не мед (Цукор).*

Художня установка на тему загадки зумовлюється відсутністю, прихованістю об'єкта, з одного боку, підказкою, з іншого. Загадки творяться адресантом, відгадуються адресатом, якому допомагає творець витвору (в основному – колективний). У поверхневій структурі діалогічна інтеракція представлена двома блоками. Факультативно – другим. Ритмічна організація та симетричність загадки нагадує про дитячі короткі віршики. Таким чином, малі форми загадок, прислів'їв, віршиків моделюють парадигму малого жанру за обсягом і художньою за образністю.

Загадки – це не тільки міфічна творчість давнини, відгомін первісної доби, реліктове явище, але й об'єкт наукового дослідження у межах текстології та дискурсології.

Література

1. Даль В. Пословицы русского народа / Сб. – М.: Госиздательство ХЛ, 1957. – 991 с.
2. Загадки/ Упорядкування, вступна стаття та примітки кандидата філологічних наук І.П.Березовського. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
3. Мамедова А.И. Немецкая народная загадка как мультидисциплинарный феномен // Нова філологія. Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – №1(21) – С. 82-88.
4. Потєбня А. Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка. – Харьков, 1914.

5. Тейлор Е. Первобытная культура. – М.: Соцэкгиз, 1939.
6. Франко І. Журнал “Зоря” – Львів, 1884. – С. 154-168.
7. Швачко С.О. “Навчити вчитися!” Навч. посібник – Вінниця: Нова книга, 2004. – 133 с.

Шуменко О.А.
Сумський державний університет

Концепція денумеративного моделювання

Когнітивний підхід до мовних явищ передбачає осмислення їх становлення та омовлення результатів пізнавальної (ментальної) діяльності людей. У когнітивно-дискурсивній парадигмі актуальним є розпізнання онтологічного буття лінгвістичних феноменів на широкому масиві емпіричного матеріалу. Валоративним є дослідження когнітивної та комунікативної функцій мовних одиниць, серед яких чинне місце посідають числівники (об’єкт дослідження), їх епідигматична сила (предмет дослідження).

До найкоштовніших надбань кожного народу належить мова. Це єдине знаряддя, що вивищує людину над світом, робить її нездоланною в пошуках істини. Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди і скрізь наш учитель – мова [1, с. 23].

Числівники англійської мови – самостійний незамкнений ряд повнозначних нумеральних слів, які характеризуються специфічними, семантичними, синтаксичними та словотворчими ознаками [3, с. 131]. Потреба в номінації числових відношень повністю забезпечується числівниками. Нові числівники утворюються шляхом циклічного повторення старих.

Процес творення слів називається деривацією. Механізм словотвору діє без перепочинку, без відпусток, виготовляючи нові слова. Двигун словотвору – справжній вічний двигун. Коренева морфема числівника може сполучатися як із суфіксами, так і з іншими морфемами. Утворені від числівників слова, зберігаючи вихідну сему числа, набувають синкретичного значення. Числівникам англійської мови притаманні комунікативна, когнітивна (пізнавальна), епідигматична (денумеративна), акумулятивна та креативна функції. Когнітивна функція числівників “розповідає” про шлях становлення цих номінацій кількості, їх віхи еволюції від предметних значень праформ до термінологічного значення та детермінологічного, якісно-предметного наповнення. Самі номінації чисел експліцитно або скритно презентують “сагу” про процеси появи числових номінацій. Інтралінгвальні коментування розкривають етимологічні віхи назв першого десятка (соматичні витоки), другого десятка (назви процесу додавання), десятків (позначення процесів множення). Моделювання пізніх номінацій великих